

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA BOLALARDA INTILISH VA QIZIQISHNI UYG'OTISH, NUTQNI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYA VA QONUNIYATLARI

Mamatqulova Shoxista Norpulatovna

*Jizzax viloyati Sharof Rashidov tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabining
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya O'quvchilarning qiziqish va intilishlarini oshirib borish qobiliyatlarini yuzaga chiqarish, bolalarni she'r va hikoyalar orqali qiziqishlarini nutq rivojlanishga zamin yaratish, o'ziga xoslik bilan uddaburon va epchilligini oshirish, yashayotgan, nafas olayotgan muhitiga moslashish jarayoni hamda bilim olish darajasini yuqori bosqichiga olish masalalari bayon qilinadi.

Kalit: Fan, pedagogika, tarbiya, she'rlar, nutq, Abdulla Avloniy, maqsad, mashg'ulot, intilish, boshlang'ich ta'lim,

Yuqori intellektual salohiyatga va intilishga ega, qalbi va ongida ezgu xislatlar mujassamlashgan yoshlar har bir mamlakatning taraqqiyoti, istiqbolini ta'min etishi shubhasizdir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga moslashish ularning badiiy faolligini rivojlantirishni ularga bilim olish, badiiy -hayotiy masalalarni hal qilish o'ziga xoslikni, uddaburonlikni, epchillikni rag'batlantirishni taqozo etadigan qiziqishlarini oshirish muhim masalalardan bittasi hisoblanadi. Shu munosabat bilan bolalarning she'r va hikoyalar yozish, yangi raqs o'ylab topish, Shirin taom pishirish, biror asbob yaratish, o'simliklardan shakllar yaratish kabi mustaqil ijodiyotning turli yo'llari bilan rag'batlantirib borish darkordir. Emotsional tomonlarni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Mashg'ulotlar bolalarda ko'rish va eshitish, materiallar sifatini (fakturasini) ushlab ko'rib, ajrata bo'lish qobiliyati, sezish tuyg'ularim (hid va ta'mni ajrata olish) rivojlantirishga yordam beradi. "Ovchilar", "hayvonlar", "izquvarlar"ni o'ynash bolalarda faqat umumiy bilimlarga ega bo'lish, masalalarni mantiqan hal eta bilishgina emas, insonga berilgan barcha his-tuyg'ular ham muhim ekanligini ko'rsatib beradi. Ularni rivojlantirish o'ta nozik tuyg'ularim shakllanish yo'lidir. Bunga yorqin tadbirlarga, san'at asarlar, tabiat bilan zavqlanishga murojaat qilish orqali erishish mumkin.

Bolalarda salbiy, xunik, yomon narsalarga ham emotsional munosabatni rivojlantirish lozim. Bunga ertaklar o'qish, turli sahna ko'rinishlarni qo'yish yordam beradi. Bolaning his - tuyg'ulari uning jismoniy rivojlanishi bilan bog'liq harakat

qilishga, o'z holatini badan harakatlari, imo-ishoralar, raqs orqali ko'rsatib berishga imkon beruvchi mashqlarni ham kiritish katta samara beradi. Dars jarayonlari ham qiziqarli bo'lishi uchun sinfda o'ziga xos mos muhitni yaratish: zarur bo'lgan partalar o'rniga o'zlariga qulay bo'lgan stol va stullar o'rnini almashtirish, mashg'ulot jarayonida bolalar o'z yashash muhitlarini yaratishadi. Yil va chorak mavzusida "devordagi suratlar", "hayvonlar va o'simliklar dunyosi" paydo bo'ladi. Bularni o'quvchilarning o'zlari o'ylab topishadi. Buning uchun turli badiiy va texnik vositalar, ma'lumot beruvchi nashrlar, ensiklopediyalar, xaritalardan, foydalanish mumkin. Har bitta fan bir biri bilan bog'liqligi o'quvchilarni qiziqtirishda faqat bitta fanga bog'lanib qolmay umumiy planda qiziqishni oshirish kerak. Masalan, 1--4-sinflarning o'quv rejasi bo'yicha tahlil qilsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Filologiya ikkiga bo'linadi:

1. O'zbek tili.
2. Ona tili va o'qish.

Bu ikki fan orasidagi bog'lanish shundan iboratki, har ikki fanning maqsadi o'quvchilarda yozma va og'zaki nutq malakalariga ega bo'lishga qaratilgan.

Keyingi misolni inson va jamiyat sohasida ko'rib chiqsak bo'ladi. Inson Va jamiyat sohasi beshga bo'linadi.

1. Odobnoma. (Tarbiya)
2. Musiqa madaniyati.
3. Tasviriy sa'nat.
4. Mehnat.
5. Jismoniy tarbiya.

Bu fanlar bir-biri bilan o'zaro bog'liq va bu fanlarning maqsadi axloqiy, estetik tarbiya berishdir.

Nutq o'stirish-- harflarni to'g'ri talaffuz etish va yozish, so'zlarni to'g'ri o'qish va yozish; gap ohangiga rioya qilgan holda ravon tasvirli o'qish, gapdagi tinish belgilarini talaffuzda aks etishi va yozilishi; fikr bayon qilish uchun zarur bo'lgan ayrim grammatik vositalarni o'z o'rnida qo'llay olish, xalq og'zaki ijodi hamda bolalar adabiyoti namunalaridan olingan parchalarni o'qib tushunishga qiziqishni oshirib borish lozim. Boshlang'ich ta'limda har bir darsning maqsadi nutqni o'stirishga qaratilgandir. Asosan ona tili va o'qish, sinfdan tashqari o'qish darslarida o'quvchilar nutq o'stirish, bilim ko'nikma va malakalarga ega bo'lishsa, rus tili, matematika, tabiat, odobnoma, (tarbiya) musiqa madaniyati, tasviriy sa'nat, mehnat, jismoniy tarbiya darslarida mustahkamlash qiziqishni oshirib boradilar. Masalan 4-sinf ona tili darsligini olaylik, unda nutq o'stirishga oid mashqlar

berilgan. 22-mashqni ko'rib chiqsak, bunda so'zlarni o'qing, talaffuzga e'tibor bering va so'zlarni ko'chirib yozilishini bilib oling degan shart berilgan: "Bayroq, a'lochi, qal'a, e'lon, Rasm, qat'iy, o'ladi, Ma'mura, ,ko'z, vatan, olxo'ri, a'zo, sariq, jahon, san'at, arqon, poda, qit'a, beda"

O'qish davomida esa nutq o'stirish jarayonini hikoyalar, ertaklar, she'rlar, matnlar orqali ko'rishimiz mumkin.3-sinf o'qish darsligida:

Uyg'un

Saodat soqchilari
Shonli g'olib armiya,
G'ururimiz faxrimiz,
Tilga olsak nomini,
Ochiladi bahrımız.
U bor hayot kundan Kun,
Yasharadi odatda,
Vatanimiz mangu hur,
Xalqimiz saodatda.
Agar iflos qo'lin,
Yurtimizga cho'zsa yov,
Armiyamiz zarbidan,
Yanchiladi beayov.
Baxtimizga bor bo'ling,
Vatan mehribonlari,
Saodat soqchilari,
Tinchlikning posponlari.

She'rni to'xtamlariga rioya qilib , ifodali o'qishga tayorlaning,

4-sinf matematika darsligini ko'rib chiqsak, bunda matematik atamalar orqali , o'lchov birliklari, masalalar, amalni og'zaki bajarish orqali nutq o'stirish jarayoni ro'y beradi. "Ikki xonali va Uch xonali songa ko'paytirish" mavzusidagi 930-mashqda 36 ni 47ga ko'paytirish kerak . Ko'paytiramiz 36ni 7ga birinchi to'liqsiz ko'paytma 252ni hosil qilamiz.

Ko'paytiramiz : 36ni 40ga , ikkinchi to'liqsiz ko'paytma 1440ni hosil qilamiz. To'liqsiz ko'paytmalarni qo'shsak, ko'paytma 1692 hosil bo'ladi.

Tabiatshunoslik darsida, ya'ni 4-sinfning tabiatshunoslik darsligida bir qancha O'zbekistonning geografik o'rni , o'rmonlari, hayvonot olami, yer osti qazilma boyliklari haqida matnlar berilgan bo'lib bolalar bu matnlarni o'qib, gapirib berish davomida qiziqish va nutq o'stirish jarayoni ro'y beradi.

Odobnoma (tarbiya) darsida ham bir qancha qiziqarli odob-axloqqa oid matnlar , she'rlar, hikoyalar, hikmatli so'zlar berilgan bo'lib bularni ham o'quvchi o'qish, gapirish jarayonida nutq o'stiradi. 4-sinf Odobnoma (hozirgi tarbiya) darsligidagi "Umr o'tib boradi misoli ertak" she'rida shunday satrlar bor.

Umr o'tib borar misoli ertak,
Ertaning ketidan kelib qolar shom,
Faqat g'aflat ichra yotmagin yurak,
Qaytib kelmas sira bu yoshlik ayyom.
Payt kelar, va'daning qimmatini qolmas,
Muhlat bermas u dam to'lgan paymona.
O'tgan bir oningni qaytara olmas,
Na ko'z yosh na, afsus va na bahona...

(Abdulla Oripov)

O'quvchi bolalarning yosh davridagi kattalari bilan munosabatga kirishuvining eng muhim xususiyatlaridan biri - ularning xohish- istaklarini boshqarish imkoniyati mavjudligidir. Ularni kattalarni ezgu niyatga bo'ysindirish , ota- onalar va tarbiyachilar mayliga ko'niktirish mumkinligidir. Umumiy Ta'lim mazmuni o'quvchilarni har tamonlama ruhiy rivojlanishga, ularda turli xil tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan. Har bir predmetni o'rganish bolaning mavzuni anglash jarayonini uni qiziqish bilan eslab qolishni , tasirchanlikni faollashtiruvchi , tafakkurni , nutq va tasavvurni rivojlantiruvchi ruhiy diqqatni yaratishga imkon beradi. O'qitishda o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faoliyati bolalarning samarali bilim va ko'nikmalar ma'lumot olishiga, tarbiyalanib rivojlanib borishiga zamin yaratadi.

Har bir o'quvchi ichki va tashqi omillar ta'sirida muhitga moslashib shaklanib boradi. Bunda tarbiyaning to'g'ri berilishi muhim asos hisoblanadi qiziqish intilishga, intilish o'quvchilarda hozirjavoblikni kashf qiladi. Bilim oliy maqsad Abdulla Avloniy o'zining barcha tadqiqotlarida ilm muammosini birinchi o'ringa qo'ygan. "Alhosil.-- deb yozgan edi u , -- butun hayotimiz, g'ayratimiz, dunyo dunyo va oxiratimiz ilm bilan bog'liqdir... Shuning uchun o'qimak , bulmak zamonlarini qo'ldan Bermay , vujudimizning dushmani bo'lgan qutulmakka jonimiz boricha sa'y qilmagimiz lozimdir". Maqsad bir ilm yo'lida qiziqishlar, intilishlar yuksalishlar yo'lida olg'a boraylik aziz o'quvchilarim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va intergatsiya Raxima Mavlonova, Nargiz Rahmonqulova, 2013
2. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi D.R. Babayeva. 2018
3. Boshlang'ich ta'limning intergratsiyalashgan pedagogikasi R.A. Mavlonova, N.H. Rahmonqulova, 2009
4. Kakharova, N. N. (2022). Verb Prefixes in Russian Language. International Journal of Social Science Research and Review, 5(8), 170-174.